

VIII. fejezet

BARANYA

HERCEGSZÓLÓS

(*Kneževi Vinogradi*)

Özveggy Faragó Ferencné Varga Vilma

A háború végén, a magyarokon elkövetett bosszú emlegetésekor szinte kizárólag a Bácska területén történetekre gondolunk, holott az itt lejátszódó eseményekhez hasonlók történtek Bánátban és Baranyában is. Ez utóbbiról szól a Hercegszólóson (Kneževi vinogradi) élő özveggy Faragó Ferencné Varga Vilma. 1944 december eleje óta éli a megözveggyült református lelkészné sanyarú életét. Egyedül kellett két gyermekét felnevelnie, ugyanis lelkész férjét agyonverték.

„Azt tudom a férjemről, hogy a magyarok ideje alatt a leventékkel foglalkozott, s talán emiatt kellett meghalnia. De hogy milyen ember volt, arról elmondhatom az alábbiakat.

Abban az időben a szerbség és a horvátság a férjemhez és a patikushoz, név szerint Jakab Gézához járt segítségért. Jakab volt egy időben itt a községi bírós. Élt itt abban az időben egy Šujdović nevezetű személy, őt elvitték a magyar hatóságok, mert szerb katonai egyenruhában járt-kelt a faluban. Úgy mondták rá, hogy csetnik ruhában. Jakab Géza és a férjem felkerekedtek, elutaztak utána, és kivették a börtönből, garantálták érte, és hazahozták. A gyerekeivel, sőt az unokáival is azóta szoros baráti kapcsolatokat tartunk, rendszeresen meghívunk a lakodalmukba, ha valaki közülük házasságot köt. Mert a férjemék így közbeléptek a szerbek érdekében, az itteni hatóságok meg a Nemzeti Tanács felhorkantak, szerb bérencnek nevezték az uramat meg Jakabot, s ők ketten ekkor kiléptek a Nemzeti Tanácsból tiltakozásul. Ma is megvan még az a géppel frott nyilatkozat, amelyben bejelentik kilépésüket.”

Az okmány szó szerint így hangzik:

„Magyar Nemzeti Tanács

Hercegszólós

Tekintettel arra, hogy a hercegszólósi Magyar Nemzeti Tanács egyik tagja azért, mert egy néhány szerb asszony és gyermek érdekében nem itt

tartózkodást, hanem egy-két hét időhaladékot kértünk a katonai hatóságoknál, jó magyarságunkat kétségbe vonta. Abban a gondolatban, hogy magyarságunkat nem az itt levő kakastollasok biztonsága mellett hangoztattuk, ellenben nehéz időkben is bizonyóságot tettünk róla magunkra hagyva, támadások tüzeiben is mindig magyaroknak éreztük magunkat és szolgáltuk magyar kultúránkat.

Mivel magyarságunkat kétségbe vonták a Magyar Nemzeti Tanácsból, mint érdemtelenek a mai napon kiléptünk, tisztségünkről lemondunk.

Tegnap, április 10. este 10 órától 1 óráig Albrecht kir. főherceg kihallgatáson fogadott, amikor is néhány szerb asszony és gyermek érdekében közbenjárását kértük, melyet kegyeskedett is megígérni. Ugyanakkor emberies és keresztényi magatartásunkért elismerését és dicséretét fejezte ki.

Hercegszöllös, 1941. ápril. 17. Faragó Ferenc ref. lelkész h. jegyző rákosdi és alpestesi Jakab Géza gyógyszerész, községi bíró

Hogy a lelkész ezek után sem hagyta abba a lelkiismerete szerinti segítségnyújtást az üldözött más nemzetiségűeknek, arról tanúskodik ez a másik okmány:

„Hercegszöllösi körjegyzőség

Szám: 2678/1942 Tárgy: Lozanov István és társai kérelme

Nagytiszteletű Faragó Ferenc lelkész úr

Hercegszöllös

Benyújtott kérelmére tisztelettel értesítem, hogy egyes szerb anyanyelvű lakosok ellen fennálló rendőrfelügyeletet a lehetőségekhez képest máris enyhítettük. További enyhítések folyamatban vannak, igyekezni fogok e tekintetben a lehető legmesszebb menő enyhítéseket tenni, kérem azonban figyelmeztetni a kérelmezőket, hogy viseletükkel (így! – M. M.) ők maguk segítsék elő azt, hogy minden jelentkezés alól mentesíthetők legyenek. Amennyiben e tekintetben bármely kifogás állana fenn, nagyon kérem arról engem értesíteni, hogy a további lépéseket megtehessem.

Hercegszöllös 1942. jan. 9-én

Maradtam kiváló tisztelettel
(olvashatatlan aláírás)
körjegyző”

*Faragó Ferenc hercegszabósi református pap,
akín az sem segített, hogy sok helybeli szláv
ügyében eljárta, és emiatt a magyar hatóságok-
nál bevérdolták*

Az özvegy arról is tud, milyen módon próbálta megmenteni a lelkész Fuksz György helybeli orvost, egykori iskolatársát, akit zsidó mivolta miatt üldöztek.

„Fuksz eljött hozzánk, és megbeszéltek, hogy a férjem megkereszteli, áttéríti a református vallásra. De ezt még nem tartották elegendőnek, hanem mindjárt bevásárolták a presbitériumba. Mindennek ellenére, amikor a zsidókat innen elvitték munkaszolgálatra, vitték Fukszt is. Az uram utánament Nagyváradra, és csomagot vitt neki. Amíg lehetett, tartották a kapcsolatot. Sajnos, a nehéz munkától Fuksz megbetegedett, és meg is halt.

Úgy tudom, hogy az uramnak haragosa volt egy karancsi (Karanac) Suškovac nevű ember, akiről úgy tudták a helybeliek, hogy elvágta egy asszonynak a torkát. Ezt sosem bizonyították rá, de a közvélemény így tudta róla. Őt is elvitték más szerbekkel együtt Szegedre a Csillagba. Eljött hozzánk a lánya, és kérte a férjem közbenjárását. Ő azonban nem tudott sok sikert elérni egy ilyen hírben álló ember ügyében. Az említett Stevan Lozanov az első napoktól kezdve vezető szerepet játszott itt a felszabadulásakor, ő volt a járási népfelszabadító bizottság első elnöke. Úgy tudjuk róla, hogy végignézte az összefogdosott magyarok agyonve-

Magyar Nemzeti Tanács

Hercegzsölös.

Tekintettel arra, hogy a hercegzsölösi Magyar Nemzeti tanács egyik tagja azért, mert egy néhány szerb asszony és gyermekek érdekében nem itt tartózkodást, hanem egy-két hét időhaladékot kértünk a katonai hatóságnál, jó magyarságunkat kétségbe vonta. Abban a gondolatban, hogy magyarságunkat nem az itt levő rakastollások biztonságára bízhattuk, ellenben a nehéz időkben is bizonyítást tettünk róla magunkra hazgyva, támadások tüskében is mindig magyaroknak éreztük magunkat és szolgáljuk magyar kultúránkat.

Mivel magyarságunkat kétségbe vonták a Magyar Nemzeti Tanácsból, mint érdem telenek a mai napon kiléptünk, tisztségünkről lemondunk.

Tegnap, április 16. este 10 óráig Albrecht kir. főherceg kihágatáson se fogadtak, amikor is néhány szerb asszony és gyermek érdekében közbenjárását kértük, amelyet kégyeskedett is megígérni. Ugyanakkor emberies és keresztényi magatartásunkat elismerését és dícséretét fejezte ki.

Hercegzsölös 1941. április 17.

Feragó Ferenc kitérési nyilatkozata a Magyar Nemzeti Tanácsból, tiltakozásul, hogy megvádolták, mert a szerbek és a horvátok védelmére kelt

retését. Volt itt egy ház, bizonyos Komadinović tulajdona. Abban gyűjtötték össze a magyarokat, és ott is verték őket agyon. A volt tulajdonosa később emiatt eladta a házat, nem akart benne lakni, még a faluból is elköltözködött, pedig neki semmi köze sem volt az egészhez.

Az uramat december harmadikára virradó éjjel tizenegy óra felé vitték el. Mi éppen csak hazajöttünk Karancsáról, ahol a front miatt addig rejtőzködtünk. A lakásunk fel volt dűlva, mert katonaság lakott benne. Aznap este jöttek hozzánk partizánok, bort hoztak, és duhajkodtak. Nem sokkal azután, hogy elmentek, zörögtek az ajtón. A harangozó néni nyitott ajtót. Sokan voltak akkor nálunk, mert ott

biztonságban érezték magukat az uram közelében. Két személy jött érte, egy civil ruhás, aki egyre rejtette az arcát, nyilván, mert a harangozó néni felismerte volna, meg egy egyenruhás. Az előbbin világos prémgallér volt, meg fekete télikabát. Erről később megismerte a harangozó néni. Mert a patikából akkor kidobálták az orvosságokat, a patikusné összeszedte, és hozzánk mentette. Ez a prémgalléros illető néhány nap múlva orvos-ságért jött, és a harangozó néni akkor megismerte. Egy alkalommal az utcán ráripakodott, hogy te szegyetelen. Azt válaszolta, hogy neki mu-száj volt mennie.

Volt egy helybeli partizán, egy Csuka nevezetű, a másik nevét nem tudom. Ez végignézte, hogy mi történt az összegyűjtött emberekkel, hogy azokat mind agyonverték, és az épület kertjében elásták őket. Az áldoza-tok között volt Dezső bíró is, és a lányának, Juliskának mondta el a látottakat. Nem sokkal ezután Csukát kivégezték.

A kivégzettek közül ismerem az alábbiakat: Faragó Ferenc, Jakab Géza, Dezső Illés, Kovács András, Kekez Antun, egy Tuškanović nevezetű és az Olajos fogorvos apja. Egy más alkalommal még elvitték Szabó Sándort. Úgy tudom, hogy tizenhat embert fogdostak össze, és tizenkettőjüket végezték ki. A letartóztatottak között volt még egy Kekez nevű házaspár. Az egyik ór megkérdezte őket, hogy mit vétet-tek. Azt felelték, hogy semmit, csak azt, hogy ők horvátok. Az ór erre azt mondta, hogy ő maga is horvát, menjenek haza, így ők megmen-ekültek.

A kivégzés után több szerb ismerősünk jött hozzánk, hogy segítenek az uramat kimenteni, mert nem tudtuk, hogy mi lett velük. Sokáig hite-gettek, hogy majd visszatérnek. Persze akkor már nem tehettek semmit, még azt sem tudták meg, hogy hol vannak.

Tudom, hogy itt akkor a hetedik brigád állomásozott.

Tudomásom van arról, hogy más baranyai falvakban is történt hasonló kivégzés.

A férjem sorsáról soha hivatalos értesítést nem kaptam, a történetek-ről hivatalos szerveknél nem mertem érdeklődni, de magunk között a faluban sem. Egyszerűen erről nem mertünk beszélni."

PÉLMONOSTOR

(*Beli Manastir*)

Klein Tivadar (Theodor Klein) esperesplébános esete

Magyarországon 1990-ben jelent meg László Lajos Halálpolka című novelláskönyve, ennek hátsó borítóján olvashatjuk: „Magyarországon első ízben ebben a könyvben olvashatunk a jugoszláviai munkatáborokról, amelyeknek körülményei, viszontagságai olykor még a szovjet lágerknél is elviselhetlenebbek voltak, főleg a kezdeti időkben.”

A Visszatérés című novella néhány mondatát idézzük: „Azon a tavaszon korán volt húsvét, de a templomban már nem tartottak misét, a helyi papot a parókiáról ugrasztották ki, valahogy elmenekült a sűrűben. Konrád Pfistertől később levelet kaptak, de szenvedéseiről egy szót sem írt. Akkori helyzetéről úgy vélekedett, hogy az számára elfogadható, ebből megértették, hogy sanyarúságban van. A bodolyai papot is keresték, de ő Magyarországra szökött. A Beli Manastir-i plébános, Johann Klein pedig valamelyik tömegsírban várja a feltámadást.”

Az említettek közül csak ez utóbbival foglalkozunk röviden, s nyomban helyesbítjük is László Lajost, mert a pélmonostori, vagy mint ő említi Beli Manastir-i plébánost nem Johann Kleinnek, hanem Theodor Kleinnek, vagy mint maga a nevezett is írta: Klein Tivadarnak hívták. Tulajdonképpen mindkét nevet egyaránt használta, hol a német, hol a magyar változatban írta nevét az egyházközségi ülések jegyzőkönyvében és a Historia domusban. Dél-Baranya Magyarországhoz csatolásától kezdve kizárólag a magyart használta, előbb gyakrabban a németet.

Az említett Historia domus 82. és 83. oldalán található az utolsó bejegyzései. „1941 évben a nagy forduláskor az ap. administratura püspöki vicaris generalis tisztét láttam el, míg 1944 június 1-jével Dr. Virág Ferenc pécsi püspök vette át Dél-Baranya egyházi kormányzását. Ezen év márciusában rendelet érkezett, hogy a harangok rekviráltaknak, melyek 250 cm nagyobb átmérővel bírnak. (...) Kérvényezzük, hogy legalább egy harangot hagyjanak meg. (...)”

A 83. oldal első negyede után könnyen megkülönböztethetően más kézírással folytatódik a jegyzőkönyv: „Eddig vezette a históriát Klein Tivadar cím. drávavári kanonok, esp. plébános, s ezután következtek a Hitler hóbortjai által bekövetkezett ominózus és Klein Tivadar iskolatársamra nézve végzetes háborús napok s nov. 27-én maga a háború, a pincében lakás, a rettegés, a bizonytalanság, a megszállás keserű napjai, amelyek sok s minden variációban jelentkező zaklatás, élelmiszerek s italok requirálása után 1945. évi III/26-iki elfogatása s azévi április 14-én Albertfalun a Lagerban bekövetkezett kínos, állítólag erőszakos halála, miután félig még élve dobták nyolcad magával egy sírgödörbe ott Albertfalván, most Grabocan.” (Helyesen: Grabovac – M. M. megj.)

„Értesülvén haláláról e sorok írója engedelmet kért a Beli Manastir-i komandanttól, hogy a templomi kegyeszek s a plébániai anyakönyveket s irattárt megmenthesse, mert úgy a templom, mint a sekrestye tabernaculum a feltörve s a plébánia ház tárva-nyitva állott. Az engedély megadott s átnézve a templomot megláttam a nyitott tabernaculum előtt a monstrantiát...”

S következik a kifosztott templom és plébánia állapotának leírása. Mindkét épületről elvittek minden értéket, beleértve a miseruhákat is, amelyeknek selyméből – nem tudni, hogyan szerzett erről tudomást a jegyzőkönyv írója – kombinét varrattak maguknak a partizán nők.

Az okmányokat ft. Josip Koščak pélmonostori plébános bocsátotta rendelkezésünkre fénymásolat formájában. Az idézett jegyzőkönyvet valószínűleg Fridrik Géza vezette. (A plébános életrajzában közölte, hogy az elkobzott harangokért a jugoszláv állam kártérítést kapott a magyar államtól, ennek ellenére a pélmonostori templomba az új harangokat az egyház a hívek támogatásával maga volt kénytelen megvásárolni.)

Hercegszőlősen él a 82 éves Gábriel Miklós (Gabriel Nikola), eredetileg Niklaus Gabriel Versec környéki születésű, német származású nyugalmazott plébános. A bánáti németekkel 1944 végén fogolytáborba zárták, a Tisza torkolatánál levő Kničanin (Rezsőháza, Rudolfsgnad) faluban. Itt volt négy kerek éven át. Sokat tudna mesélni a németek megkínzásáról és megaláztatásáról, ha romlott egészségi állapota nem akadályozná, hogy akár csak egy rövidebb írás erejéig meginterjúvolható lenne. Mivel tud magyarul, németül és horvátul is, egy időben ő is gondját viselte a hosszú, hosszú időn át teljesen elhagyatott pélmonostori katolikus hívek lelkiéletének. Az ötvenes évek elején még sok híve közölt vele részleteket a táborban elhalt paptársáról, Klein Tivadarról, talán még azt

is tudta, hol lehet eltemetve, ma azonban már nem tudja megmondani. Arra emlékszik csupán, hogy a szerencsétlennek a lába fejébe horogkeresztet véstek. Tudomása szerint hasonló kínzásokba halt bele.